

Ministerieel besluit tot definitieve bescherming als monument van het bruggenhoofd met Duitse bunkers 'Turnhoutkanalstellung' uit de Eerste Wereldoorlog in Turnhout

DE VLAAMSE MINISTER VAN FINANCIËN EN BEGROTING,
WONEN EN ONROEREND ERFGOED,

Gelet op het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013, artikel 6.1.1;

Gelet op het besluit van de Vlaamse Regering van 25 juli 2014 tot delegatie van beslissingsbevoegdheden aan de leden van de Vlaamse Regering, artikel 6, 1°;

Gelet op het besluit van de Vlaamse Regering van 2 oktober 2019 tot bepaling van de bevoegdheden van de leden van de Vlaamse Regering, artikel 8, §1, 2°;

Gelet op het ministerieel besluit van 10 mei 2019 tot voorlopige bescherming als monument van het bruggenhoofd met Duitse bunkers 'Turnhoutkanalstellung' uit de Eerste Wereldoorlog in Turnhout;

Gelet op het openbaar onderzoek dat gehouden is van 7 juni 2019 tot en met 6 juli 2019 en waarvan de behandeling is opgenomen in bijlage;

Overwegende dat het waarderend onderzoek, waarvan de resultaten zijn opgenomen in het beschermingsdossier, de erfgoedwaarde van het bruggenhoofd met Duitse bunkers 'Turnhoutkanalstellung' uit de Eerste Wereldoorlog aantoonst;

Overwegende dat het bruggenhoofd met Duitse bunkers 'Turnhoutkanalstellung' uit de Eerste Wereldoorlog in Turnhout van algemeen belang is omwille van de historische waarde, architecturale waarde, archeologische waarde, technische waarde en culturele waarde;

Overwegende dat het bruggenhoofd met Duitse bunkers 'Turnhoutkanalstellung' uit de Eerste Wereldoorlog als monument historische waarde bezit die als volgt wordt gemotiveerd:
Deze site met bunkers ten noorden van het kanaal Dessel-Turnhout-Schoten heeft een belangrijke historische waarde als voormalig Duits bruggenhoofd met bunkers die tijdens de Eerste Wereldoorlog werden opgetrokken als onderdeel van de 'Turnhoutkanalstellung'. Deze Duitse stelling, die vanaf november 1916 werd aangelegd, diende samen met de 'Hollandstelling' en de 'Nordabschnitt' ('Stellung Antwerpen') een geallieerde aanval vanuit het neutrale Nederland op te vangen.

De 'Turnhoutkanalstellung' bestond uit een reeks bruggenhoofden aan de noordelijke zijde van het kanaal ter hoogte van strategische punten zoals bruggen. Elk bruggenhoofd bestond doorgaans uit een dubbele rij draadhindernissen in een drassig terrein, met daarachter stukken loopgraaf waarin houten en betonnen posten waren ingebouwd, evenals open mitrailleursstellingen. De stukken loopgraven waren zodanig aangelegd, dat ze elkaar zijdelings konden dekken.

Deze bruggenhoofden werden aangevuld met ondersteunende mitrailleursnesten aan de zuidelijke zijde van het kanaal, die dienden voor de verdediging van de intervallen en voor bijkomend flankeringsvuur. Ook het kanaal zelf fungeerde als hindernis. Ter hoogte van de Oude Kom in Turnhout werd het kanaal verlaten en werd in zuidoostelijke richting de 'Halve

Kringstelling Turnhout' uitgebouwd, eveneens met bruggenhoofden en mitrailleursnesten. Artillerieopstellingen vervulldigden deze Duitse verdedigingslinie.

De site betreft een goed afleesbaar ensemble van vier bunkers, die allen deel uitmaakten van een typisch bruggenhoofd langs de 'Turnhoutkanalstellung'. Dit bruggenhoofd werd opgetrokken ter hoogte van de inmiddels verdwenen Brug 3, met draadhindernissen, loopgraven, houten en betonnen wachtposten, mitrailleursstellingen en bijhorende bunkers. Hierdoor is deze site representatief voor de vele bruggenhoofden die langs de 'Turnhoutkanalstellung' werden aangelegd. Zoals bij de meeste andere bruggenhoofden van de 'Turnhoutkanalstellung' werden twee grotere bunkers van het type I aan weerszijden van het bruggenhoofd ingeplant, tegen de dijk aan de noordelijke oever. Dit type bunker, op Duitse kaarten aangeduid met 'Maschinen Gewehr Stand zugleich Unterschlupf fur 18 Manner', diende voor het onderbrengen van mitrailleurs en manschappen. Vanuit deze bunkers konden via loopgraven open mitrailleursstellingen bereikt worden, van waaruit het kanaal met flankerend vuur kon worden beschoten.

In de loopgraven aan de frontzijde van de bruggenhoofden waren wachtpostjes uit hout en beton opgetrokken. Via een observatiegleuf aan de voorzijde van de twee bewaarde betonnen postjes diende het voorliggend terrein geobserveerd te worden. Tegelijk diende een dergelijke post met een binnenruimte van nauwelijks één op anderhalve meter groot als schuilplaats voor drie man.

De historische context is belangrijk: de ligging en oriëntatie van de bunkers verwijst naar de opbouw van het bruggenhoofd aan weerszijden van de brug. Efficiënte camouflage, door het onderbrengen van de bunkers in de wal van de loopgraven, vormde hierbij een belangrijk aspect. De houten of betonnen wachtpostjes aan de frontzijde van het bruggenhoofd, evenals de open mitrailleursstellingen en de bunkers tegen de noordelijke oever van het kanaal zijn heel moeilijk te onderscheiden op luchtfoto's uit de Eerste Wereldoorlog. Niveauverschillen ter hoogte van de toegangen bij bunker 1 en rond bunker 3 zijn hoogstwaarschijnlijk terug te brengen tot de opbouw van de loopgraven en de oorspronkelijke inrichting van het bruggenhoofd.

De plaatselijke burgerbevolking was rechtstreeks betrokken bij de aanleg van de 'Turnhoutkanalstellung': voor de uitbouw werd namelijk een beroep gedaan op Duitse ondernemingen en op de al dan niet verplichte hulp van de burgerbevolking. Documenten suggereren dat minimum de draadhindernissen en loopgraven van het bruggenhoofd bij Brug 3 door een Duitse firma zijn aangelegd, met de al dan niet verplichte hulp van de burgerbevolking.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog vond er geen militair treffen plaats langs de 'Turnhoutkanalstellung'. Door de afwezigheid van Brug 3, die nu ook wel gekend is als 'de gesprongen brug', verwijzen de bunkers van het voormalige bruggenhoofd indirect naar de gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog. Brug 3 werd namelijk tijdens de Duitse inval in België, op 10 mei 1940, samen met andere bruggen door het Belgisch leger vernietigd. Vooral in mei 1940 en tijdens de bevrijding van de regio in september 1944 werd er zwaar gevochten in de buurt van het kanaal. Brug 3 werd na de Tweede Wereldoorlog nooit meer heropgebouwd;

Overwegende dat het bruggenhoofd met Duitse bunkers 'Turnhoutkanalstellung' uit de Eerste Wereldoorlog als monument architecturale waarde bezit die als volgt wordt gemotiveerd:

Net zoals in de 'Stellung Antwerpen' werd in de 'Turnhoutkanalstellung' de bunkertypologie van de 'Kaiserliche Fortifikation Antwerpen' toegepast, waardoor de bunkers als dusdanig herkenbaar zijn en dus een architecturale waarde bezitten. In de 'Turnhoutkanalstellung' komen er meer bepaald slechts drie types bunkers voor, waarvan er twee types ook terug te vinden zijn in de 'Stellung Antwerpen'. Door het gebruik van standaardontwerpen hoopte de Duitse legerleiding de bunkers sneller en efficiënter te laten optrekken.

De twee bunkers tegen de noordelijke dijk van het kanaal behoren tot het type I. Dit type betreft een rechthoekige betonnen constructie, bestaande uit twee toegangen, een gang en twee binnenruimtes. Dit type bunker komt enkel in de 'Turnhoutkanalstellung' voor, waardoor deze twee bunkers representatief zijn voor dit bunkertype van de 'Kaiserliche Fortifikation Antwerpen'.

De kleine observatieposten die aan de frontzijde van het bruggenhoofd waren opgetrokken, komen wel nog voor in de 'Stellung Antwerpen'. Dit type III betreft kleine, rechthoekige constructies, met een binnenruimte van nauwelijks één op anderhalve meter groot, met een observatiegleuf aan de voorzijde, die versmalt tot een kleine opening aan de buitenzijde. De opening doorheen het dak was wellicht bedoeld voor het gebruik van een periscoop.

Om voltreffers gemakkelijker te laten afketsen, werden de randen van het dak of de hoeken en muur aan de voorzijde van beide bunkertypes schuin of gebogen afgewerkt. De profielen ter versteviging van het plafond zijn bij beide bunkertypes naar verluidt tramsporen van nabijgelegen opgebroken tramlijnen. Hiertussen waren houten planken geplaatst, die als verloren bekisting behouden werden en vandaag nog ten dele bewaard zijn. Ook andere interieur elementen, zoals ijzeren buizen of buizen uit grès, verhogen de authenticiteit van deze bunkers;

Overwegende dat het bruggenhoofd met Duitse bunkers 'Turnhoutkanalstellung' uit de Eerste Wereldoorlog als monument archeologische waarde bezit die als volgt wordt gemotiveerd:

Duitse luchtfoto's uit januari 1918 en rapporten uit de eerste naoorlogse maanden maken duidelijk hoe het bruggenhoofd was opgebouwd en hoe de bunkers ingeplant waren in de loopgraven van het bruggenhoofd. Het betreft loopgraven met op regelmatige afstand traversen, die evenwijdig met de draadhindernissen waren opgetrokken, ter hoogte van de kleine observatieposten aan de frontzijde van het bruggenhoofd of ter hoogte van de twee bunkers tegen de noordelijke dijk aan weerszijden van het bruggenhoofd. Hoewel de loopgraven volgens rapporten uit 1919 bovengronds waren opgetrokken, suggereert de huidige halfondergrondse ligging van de bunkers dat hiervan nog bodemarchief moet terug te vinden zijn. Het bodemarchief kan bijgevolg meer duidelijkheid verschaffen over de opbouw van de draadversperringen en loopgrachten met de inplanting van de mitrailleurstellingen bij wijze van banketten en houten en betonnen militaire posten;

Overwegende dat het bruggenhoofd met Duitse bunkers 'Turnhoutkanalstellung' uit de Eerste Wereldoorlog als monument technische waarde bezit die als volgt wordt gemotiveerd:

De bunkers hebben een technische waarde als betonnen constructies, die specifiek voor militaire doeleinden werden opgetrokken. Deze betonnen constructies met hun bouwtechnische kenmerken van zowel bovengrondse als ondergrondse aard, getuigen van het belang en de evolutie van de betonbouw in de stellingenoorlog, die de Eerste Wereldoorlog geworden was. Nooit eerder werden zo massaal betonnen verdedigingsconstructies opgetrokken als tijdens de Eerste Wereldoorlog. Daar waar er in de eerste oorlogsjaren werd geïmproviseerd en geëxperimenteerd met allerlei types en toegepaste technieken in de betonbouw, evolueerde men geleidelijk naar zo sterk en efficiënt mogelijk uitgedokterde standaardontwerpen, die in sommige gevallen voor meerdere doelen konden gebruikt worden. Deze doorgedreven standaardisatie, zoals toegepast in de 'Turnhoutkanalstellung', zou tijdens het interbellum en de Tweede Wereldoorlog verdergezet worden bij de uitbouw van heuse bunkerstellingen, met bunkers die tot in het kleinste detail waren gestandaardiseerd;

Overwegende dat het bruggenhoofd met Duitse bunkers 'Turnhoutkanalstellung' uit de Eerste Wereldoorlog als monument culturele waarde bezit die als volgt wordt gemotiveerd:

De bunkers hebben een culturele waarde als materiele getuigen van de 'Grooten Oorlog', die Vlaanderen jarenlang in zijn greep hield en het leven van ontelbaar veel mensen ingrijpend tekende of volledig verwoestte. De Eerste Wereldoorlog was een internationale gebeurtenis bij uitstek, waarbij het gros van Vlaanderen door een vijandelijke mogendheid werd bezet. De herinnering aan de Eerste Wereldoorlog kent nog steeds een breed maatschappelijk en internationaal draagvlak,

BESLUIT:

Artikel 1. Met toepassing van artikel 6.1.1 tot en met artikel 6.1.11 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en artikel 6.2.1 van het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014 worden de volgende onroerende goederen definitief beschermd als monument:

Bruggenhoofd met Duitse bunkers 'Turnhoutkanalstellung' uit de Eerste Wereldoorlog, Wieltjes zonder nummer in Turnhout, bekend ten kadaster: Turnhout, 4de afdeling, sectie P, perceelnummers 540F (deel), 541D (deel), 542F (deel), 542H, 545F (deel), 546K (deel), 458F (deel), 458G (deel) en deel uitmakend van het openbaar domein.

De definitief beschermde onroerende goederen zijn aangeduid op het plan dat als bijlage bij dit besluit wordt gevoegd.

De fotoregistratie van de fysieke toestand van de definitief beschermde goederen wordt als bijlage bij dit besluit gevoegd.

Art. 2. Het monument heeft de volgende erfgoedwaarden:

- 1° historische waarde;
- 2° architecturale waarde;
- 3° archeologische waarde;
- 4° technische waarde;
- 5° culturele waarde.

De erfgoedelementen en de erfgoedkenmerken van het monument zijn:

Dit dossier betreft een site waar tijdens de Eerste Wereldoorlog een bruggenhoofd met bunkers en andere verdedigingswerken waren uitgebouwd. De bunkers zijn in wijzerzin genummerd.

Bunkers 1 en 4: Type I

De bunkers zijn opgetrokken uit gewapend beton, dat gegoten is tegen een houten bekisting. De rechthoekige plattegrond van de bunker is ongeveer 600 x 540 cm groot. De muren aan voor- en zijkant zijn één meter dik, aan de zuidelijke achterzijde is dit 40 cm. De randen van het dak zijn schuin afgewerkt, behalve aan de zuidelijke achterzijde. In de buitenmuren, zoals ter hoogte van de oostelijke toegang van bunker 1, zitten kleine gleuven.

Het plafond was verstevigd met stalen profielen, wellicht tramsporen, die deels bewaard zijn. Tussen deze profielen werden houten planken geplaatst, die als verloren bekisting van het plafond behouden werden en nog steeds deels bewaard zijn. Doorheen het plafond van de rechterraimte van elke bunker zit een opening met een buis uit grès.

Parallel met de zuidelijke achtermuur loopt een gang, waarvan de twee uiteinden toegang verschaften tot de loopgraaf. Via twee doorgangen in de gang kunnen de twee rechthoekige binnenruimtes bereikt worden. De verticale betonnen randen van de doorgangen zijn bij beide bunkers voorzien van een schuine boord. Bij bunker 1 zijn onderaan de doorgangen tussen gang en binnenruimtes bakstenen gemetseld.

De twee binnenruimtes zijn ook nog eens onderling met elkaar verbonden via een doorgang in de binnenmuur. In de voormuur van elke binnenruimte is een nis uitgespaard. Boven en onder elke nis zit telkens een korte buis, die schuin doorheen de muur aan de bovenkant respectievelijk onderkant van de nis uitmondt. In de muur tussen de gang en binnenruimtes, ter hoogte van de doorgang tussen de twee ruimtes, zit een nis voor een kachel met ijzeren buis, die wellicht verbonden was met de ijzeren buis centraal doorheen de achtermuur. In de vloer van elke binnenruimte en aan weerszijden van de gang zit er normaliter een zinkputje, dat was of is afgedekt met een plaat.

Bunker 2 en 3: Type III

De bunkers zijn opgetrokken uit gewapend beton. Ze hebben een rechthoekig grondplan van ongeveer 360 x 240 cm. De hoeken aan voorzijde zijn schuin afgewerkt, terwijl het dak en de frontmuur gebogen in elkaar overlopen.

In de achtermuur zit een rechthoekige toegang. De binnenruimte is één op anderhalve meter groot. Het plafond bestaat uit stalen profielen, wellicht tramsporen, waartussen houten planken staken, die deels bewaard zijn.

In de voormuur zit een rechthoekige gleuf (observatieopening) van 65 cm breed die als een trechter versmalt tot een kleine opening aan de buitenzijde. Ter hoogte van deze observatieopening is een rechthoekig vlak in het plafond uitgespaard van ongeveer 85 x 35 cm, 25 cm diep. In het plafond zit een opening doorheen het dak, waarin een buis uit grès steekt. In de binnenmuren zitten stukjes hout. Bij dit type zit er in de vloer normaal gezien een zinkputje, dat afgedekt is met een plaat.

Het is eigen aan bunkers dat er in de ondergrond onder en rond de bunker constructieve elementen of militaire infrastructuur bewaard zijn die rechtstreeks verband houden met de bunker, zoals vloerplaten, waterafvoersystemen of bekabeling. Beide types bunkers werden in principe opgetrokken op een vloerplaat die langs alle zijden van de bunker 150 cm breder is dan de bunker.

Archeologische en landschappelijke sporen van het bruggenhoofd

In dit bruggenhoofd waren behalve bunkers ook draadversperringen op een afgegraven terrein aangelegd, evenals loopgraven met houten en betonnen posten en mitrailleurstellingen. Hoewel de loopgraven volgens beschrijvingen uit 1919 bovengronds waren aangelegd, is het heel aannemelijk dat er, gezien de huidige halfondergrondse ligging van de bunkers in de ondergrond nog talrijke sporen zijn, die verband houden met de aanleg en bezetting van dit bruggenhoofd.

Op het terrein zijn er niveauverschillen waarneembaar, die wellicht verband houden met de oorspronkelijke aanleg van dit bruggenhoofd. Bij vergelijking van het digitaal hoogtemodel met historische luchtfoto's uit januari 1918 lijkt zeker het hoger gelegen terrein in de zuidwestelijke hoek van het bruggenhoofd en het microrelief bij de toegangen tot bunker 1 (type I) en rondom rond bunker 3 (type III) het gevolg te zijn van de aanleg van het bruggenhoofd. Bij bunker 3 verwijst dit reliëf naar de wijze waarop deze observatiepost was ingeplant in de wal van de voorste loopgraaf. Bij bunker 1 verwijzen de niveauverschillen ter hoogte van de toegangen tot de bunker naar de wijze waarop deze bunker vanuit de loopgraven bereikt kon worden.

Art. 3. Voor het beschermde monument gelden de volgende beheersdoelstellingen:

- 1° de bescherming beoogt het behoud van de site met betonnen verdedigingswerken en archeologische en landschappelijke sporen;
- 2° de algemene doelstelling van de bescherming is meer bepaald het behoud en de instandhouding van de erfgoedkenmerken en -elementen die de basis vormen voor de erfgoedwaarden, waaronder de constellatie aan betonnen constructies met hun oorspronkelijke indeling en afwerking, inclusief de openingen en nissen in dak, muren en vloeren. Bijzondere aandacht moet besteed worden aan het behoud van houten en ijzeren onderdelen. Er dient eveneens gestreefd te worden naar het behoud in situ van ondergrondse constructieve elementen en aansluitende militaire infrastructuur, zoals vloerplaten, waterafvoersystemen of bekabeling;
- 3° de erfgoedwaarden van de bunkers en de leesbaarheid ervan zouden desgevallend versterkt kunnen worden door het verwijderen van niet-oorspronkelijke materialen, schroot, bouwafval en rommel op, tegen en in de betonnen post. Ook de spontane opslag van bomen en struiken zou omzichtig verwijderd kunnen worden. Aarde en grasbegroeiing, tijdens de oorlog aangelegd op het dak van de bunker, of mosbegroeiing op de muren, vallen hier niet onder;

- 4° het droog houden van de bunkers door gepaste maatregelen tegen waterinsijpeling met name het afdekken van eventuele openingen in het dak zonder de luchtcirculatie te wijzigen, bevordert de instandhouding van de erfgoedkenmerken en erfgoedelementen;
- 5° in voorkomend geval kan er gezocht worden naar maatregelen om grondwater in de bunker permanent te vermijden, in overeenstemming met de specifieke landschappelijke en archeologische context;
- 6° conserverende maatregelen (roestwerende behandeling) voor de blootliggende ijzeren onderdelen bevorderen de instandhouding van de ijzeren erfgoedelementen op zich en het omliggende beton, dat beschadigd zou kunnen worden door uitzettende corrosie;
- 7° conserverende maatregelen voor houten onderdelen bevorderen de instandhouding van de houten erfgoedelementen;
- 8° de erfgoedwaarden en de natuurwaarden, zijnde de inrichting van de bunkers als vleermuizenschuilplaatsen, kunnen meer verzoend worden;
- 9° het is aanbevolen om bij een toekomstige herinrichting van de toegang bij bunker 4 gebruik te maken van gevlochten takkenwerk ter versteviging van de wanden van de gereconstrueerde loopgraaf, zoals tijdens de oorlog gebruikelijk was bij Duitse loopgraven;
- 10° indien nodig geacht, kunnen er maatregelen getroffen worden tot het afsluiten van de bunkers, mits er voldoende rekening wordt gehouden met de aanwezige erfgoedwaarden en erfgoedkenmerken;
- 11° de bescherming heeft het 'behoud in situ' van het bodemarchief tot doel;
- 12° destructieve bodemingrepen, zoals grondwerken door afgraving of ophoging, dienen maximaal vermeden te worden. Bij eventueel noodzakelijke grondwerken die een impact hebben op het historisch microrelief, dient met het oog op het vrijwaren en registreren van archeologische sporen een voorafgaand archeologisch onderzoek te gebeuren;
- 13° het landbouwgebruik op de site kan verdergezet worden, op voorwaarde dat niet nog dieper in de bodem wordt geploegd;
- 14° omwille van de kwetsbare topografie is een landgebruik waarbij de huidige microtopografie bewaard blijft, aangewezen;
- 15° een aangepast kap- en terreinbeheer is wenselijk. Om het microrelief te behouden is het aanbevolen om boven de wortels te kappen en de stronken ter plekke te laten;
- 16° beschadiging als gevolg van de inzet van zware materialen, die door hun gewicht of omvang diepe sporen op het terrein achterlaten, dient vermeden te worden.

Art. 4. De zakelijkrechthouder en de gebruiker van het beschermde monument zijn verplicht de instandhouding en het onderhoud ervan te verzekeren door:

- 1° het goed als een goede huisvader te beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen te nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- 2° de toestand van het goed regelmatig te controleren;
- 3° regulier onderhoud uit te oefenen;
- 4° onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen te nemen in geval van nood.

Art. 5. Voor de volgende handelingen aan het beschermde monument moet een toelating worden aangevraagd:

- 1° het plaatsen, slopen, verbouwen of heropbouwen van een constructie;
- 2° het verwijderen, vervangen, wijzigen of verstevigen van constructieve elementen;
- 3° het verwijderen, vervangen of wijzigen van historische materialen en het toepassen van behandelingen met als doel de historische materialen te reinigen, te herstellen, te verduurzamen of te beschermen tegen verweer en aantasting;
- 4° het uitvoeren van de volgende werken aan het dak en de buitenmuren van constructies:
 - a) het verwijderen, vervangen of wijzigen van dakbedekking;
 - b) het verwijderen van voegen en het hervoege;
 - c) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van de kleur, textuur of samenstelling van de afwerkingslagen;

- d) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van buitenschrijnwerken, deuren, ramen, luiken, poorten, inclusief de al dan niet figuratieve beglazing, beslag, hang- en sluitwerk;
 - e) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van aard- en nagelvaste elementen, smeedijzer en beeldhouwwerk, inclusief nieuwe toevoegingen;
 - f) het aanbrengen, vervangen of wijzigen van opschriften, publiciteitsinrichtingen of uithangborden, met uitzondering van verkiezingspubliciteit en met uitzondering van publiciteitsinrichtingen, waarbij wordt bekendgemaakt dat het goed te koop of te huur is, op voorwaarde dat de totale maximale oppervlakte niet meer bedraagt dan 4 m²;
- 5° het uitvoeren van de volgende omgevingswerken:
- a) het wijzigen van het microrelief;
 - b) elke handeling die een aanzienlijke wijziging van de landschapskenmerken tot gevolg heeft, met uitzondering van cultuurgewassen, onder meer voor de landbouw, en tuinbeplanting;
 - c) het plaatsen of wijzigen van bovengrondse en ondergrondse nutsvoorzieningen en leidingen;
 - d) het plaatsen of wijzigen van afsluitingen, met uitzondering van gladde schrikdraad en prikkeldraad ten behoeve van veekering;
 - e) het aanleggen, structureel en fundamenteel wijzigen of verwijderen van wegen en paden;
 - f) het aanleggen of wijzigen van verharding met een minimale gezamenlijke grondoppervlakte van 30 m² of het uitbreiden van bestaande verhardingen met minimaal 30 m², met uitzondering van verhardingen geplaatst binnen een straal van 30 m rond een vergund of een vergund geacht gebouw;
 - g) het plaatsen of wijzigen van straatmeubilair, met uitzondering van niet-aard- en niet-nagelvaste elementen en verkeersborden vermeld in artikel 65 van het Koninklijk Besluit van 1 december 1975 houdende algemeen reglement op de politie van het wegverkeer en van het gebruik van de openbare weg;
 - h) het aanleggen van sport- en spelinfrastructuur of parkeerplaatsen;
 - i) graafwerken in functie van het bouwen, verbouwen of heropbouwen van constructies;
 - j) het aanplanten, vellen, rooien en ontstronken van bomen;
 - k) het plaggen en het afvoeren van de plaggen.
- 6° het uitvoeren van volgende handelingen aan of in het interieur:
- a) het uitvoeren van destructief materiaaltechnisch onderzoek;
 - b) het uitvoeren van structurele werken en het toevoegen van nieuwe structuren;
 - c) het verwijderen, vervangen of wijzigen van historische materialen en het toepassen van behandelingen met als doel de historische materialen te reinigen, te herstellen, te verduurzamen of te beschermen tegen verweer en aantasting;
 - d) het verwijderen, vervangen of wijzigen van plafonds, gewelven, vloeren, trappen, binnenschrijnwerken, inclusief de al dan niet figuratieve beglazing, lambrisering, beslag, hang- en sluitwerk, en van de waardevolle interieurdecoratie;
 - e) het bepleisteren van niet-bepleisterde elementen of het bepleisteren met een andere samenstelling of textuur, alsook het ontleisteren van bepleisterde elementen;
 - f) het beschilderen van ongeschilderde elementen of het schilderen in andere kleuren of kleurschakeringen of met een andere verfsoort dan de aanwezige.

Er is geen toelating vereist voor het onmiddellijk nemen van passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen in geval van nood, noch voor de uitvoering van regulier onderhoud.

Brussel, **22 NOV. 2019**

De Vlaamse minister van Financiën en Begroting, Wonen en Onroerend Erfgoed,

Matthias DIEPENDAELE